

Ziya Gökalp'ın Düşünce Dünyasında Kadının Yeri

*The Place of Woman in Ziya Gökalp's Intellectual World*Ayşe HANÇERLİ^a ^a Lisans Öğrencisi, Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Aksaray, Türkiye, aysehancerli032@gmail.com

ÖZ	Ziya Gökalp (1876-1924), Türk düşünce tarihinin önemli fikir adamlarından biri olarak yaşadığı dönemi olduğu kadar Cumhuriyet'in kuruluş sürecini ve sonrasını da etkileyen görüşleriyle dikkat çekmektedir. Mustafa Kemal Atatürk'ün kendisini “fikirlerimin babası” olarak nitelendirmesi, Gökalp'ın Türk modernleşmesi ve milliyetçilik düşüncesi üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Gökalp, toplumun siyasal, sosyal ve kültürel yapısına ilişkin pek çok konuda fikir üretmiş; özellikle kadın, aile, eğitim ve millî kültür konularını toplumun gelişmesinin temel unsurları arasında değerlendirmiştir. Ona göre güçlü bir toplumun inşası, kadın ile erkeğin birbirini tamamlayan iki toplumsal özne olarak sosyal hayatın her alanında birlikte yer almasıyla mümkündür. Ziya Gökalp'ın düşünce dünyası, kadınların toplumsal hayattaki rollerine dair önemli ipuçları sunmakta ve bu bağlamda Türkiye'nin toplumsal cinsiyet anlayışını şekillendiren bir mihenk taşı oluşturmaktadır. Kadının yalnızca aile içerisindeki görevleriyle sınırlandırılmasını doğru bulmayan Gökalp, onun eğitim, hukuk, çalışma hayatı, devlet yönetimi ve düşünce dünyasında etkin bir konuma sahip olması gerektiğini savunur. Eski Türk toplumlarında kadının sahip olduğu statüyü tarihsel bir dayanak olarak ele alan Gökalp, kadın-erkek eşitliğinin Türk toplumuna dışarıdan aktarılan bir düşünce olmadığını, Türk kültürünün köklü geleneklerinden biri olduğunu ileri sürmektedir. Bu çalışma ile Gökalp'ın kadın anlayışının yalnızca kadın haklarını savunan bir yaklaşım olmadığı; aynı zamanda millî kültürün korunması, toplumsal gelişmenin sağlanması ve modern Türk toplumunun inşası açısından kadına stratejik bir görev yükleyen bütüncül bir düşünce sistemi olduğuna dikkat çekilecektir. Çalışmada ayrıca, Gökalp'ın kadın anlayışının çağdaş toplumsal dinamikler çerçevesindeki yeri ve güncelliği değerlendirilerek bu yaklaşımın Türk düşünce tarihindeki sürekliliği ortaya konulacaktır.	Anahtar Kelimeler Ziya Gökalp • toplumsal cinsiyet • kadın • Türk modernleşmesi • millî kültür.
ABSTRACT	Ziya Gökalp (1876-1924), a significant figure in Turkish intellectual history, stands out with his views that influenced not only his own era but also the founding of the Republic and the following period. Mustafa Kemal Atatürk's description of him as	Keywords

"the father of my ideas" highlights Gökalp's influence on Turkish modernization and nationalist thought. Gökalp produced ideas on numerous issues concerning the political, social, and cultural structure of society; he particularly considered women, family, education, and national culture as fundamental elements of societal development. According to him, building a strong society is possible only when women and men, as two complementary social subjects, participate together in all areas of social life. Ziya Gökalp's intellectual world offers important clues about the roles of women in social life and, in this context, constitutes a cornerstone shaping Turkey's understanding of gender. Gökalp, who did not believe that women should be limited solely to their roles within the family, argued that they should hold an active position in education, law, working life, state administration, and the world of thought. Gökalp, taking the status of women in ancient Turkish societies as a historical basis, argues that gender equality is not an idea imported into Turkish society from outside, but rather one of the deeply rooted traditions of Turkish culture. This study will highlight that Gökalp's understanding of women is not merely an approach advocating for women's rights; it is also a holistic system of thought that assigns a strategic role to women in terms of preserving national culture, ensuring social development, and building a modern Turkish society. Furthermore, the study will evaluate the place and relevance of Gökalp's understanding of women within the framework of contemporary social dynamics, revealing the continuity of this approach in the history of Turkish thought.

Ziya Gökalp • gender • women
• Turkish modernization •
national culture.

Önerilen Atıf / Suggested Citation

Hançerli, A. (2026). Ziya Gökalp'ın düşünce dünyasında kadının yeri. *Cedid*, 1, 44-55.

Extended Abstract

Ziya Gökalp (1876–1924) occupies a pivotal position in the intellectual history of modern Türkiye. As one of the principal architects of Turkish nationalism and modernization, his ideas profoundly influenced both the late Ottoman intellectual climate and the ideological foundations of the Republic. Mustafa Kemal Atatürk's characterization of Gökalp as the "father of my ideas" reflects the significance of his contributions to the construction of modern Turkish political and cultural thought. Among the many themes addressed in his works, women, family, education, and national culture constitute interconnected components of his broader sociological vision. Rather than approaching the question of women solely as an issue of individual rights, Gökalp regarded women's status as a decisive factor in national development, cultural continuity, and social modernization.

This study examines Gökalp's understanding of women through a comprehensive analysis of his writings, emphasizing the intellectual foundations, historical references, and sociological principles underlying his views. The study argues that Gökalp developed an integrated model in which women occupy a strategic position within the processes of nation-building and cultural reproduction. His approach combines historical consciousness with modernization, presenting gender equality not as an imported Western concept but as an intrinsic characteristic of early Turkish civilization.

Gökalp's conception of women cannot be separated from his understanding of the family. Influenced by sociological approaches that viewed society as an organic whole, he regarded the family as the smallest yet most vital social institution and the foundation of national existence. Accordingly, the strength of the nation depends upon the strength of the family, while the strength of the family is largely determined by educated, morally responsible, and socially conscious women. Mothers are portrayed not merely as caregivers but also as the first educators of future generations and the primary transmitters of moral values, cultural memory, and national identity.

A central dimension of Gökalp's thought is his reinterpretation of early Turkish history. He consistently refers to the social and political position of women in ancient Turkish states to demonstrate that gender equality possesses deep historical roots within Turkish civilization. According to his interpretation, women in pre-Islamic Turkish society participated actively in political administration, diplomacy, military affairs, and public life. The institution of the Hatun represented shared political authority alongside the Khagan, illustrating a governing tradition based upon cooperation rather than exclusion. Royal decrees required the authority of both rulers, and women frequently participated in diplomatic negotiations, councils, and ceremonies. Gökalp interprets these historical examples as evidence that Turkish political

culture traditionally acknowledged women's competence and authority.

Similarly, Gökalp argues that family relations in ancient Turkish society reflected a relatively balanced distribution of rights and responsibilities between men and women. Property, parental authority, and family responsibilities were understood as shared obligations rather than exclusively male privileges. He also emphasizes that dynastic legitimacy depended not only upon paternal lineage but also upon maternal ancestry. The political legitimacy of future rulers required noble descent from both parents, thereby assigning women an indispensable role in the continuity of state authority. These historical references enable Gökalp to argue that women's social status represents an authentic element of Turkish cultural heritage rather than a consequence of modern Western influence.

Education constitutes another essential pillar of Gökalp's perspective. He repeatedly maintains that genuine social reform should begin with the education of girls. Since women shape the intellectual and moral development of future generations, investing in female education ultimately determines the quality of national civilization. An educated woman strengthens the family, preserves cultural traditions, and contributes actively to public life. Thus, education is not interpreted merely as an individual right but also as a national responsibility directly connected with collective progress.

Gökalp's understanding of modernization similarly reveals a distinctive synthesis of tradition and change. Unlike many contemporary reformers who advocated wholesale Westernization, Gökalp distinguished between *hars* (national culture) and *medeniyet* (civilization). While scientific, technological, and institutional achievements of modern civilization should be adopted, the cultural identity of the nation must remain protected. Women's participation in education, professional life, politics, and intellectual production therefore represents not an imitation of Europe but a continuation of authentic Turkish traditions adapted to contemporary conditions. In this framework, modernization requires cultural continuity rather than cultural rupture.

Religion also occupies an important place in Gökalp's interpretation of women's position. In his opinion, Islam itself does not prevent women from participating actively in economic, educational, or public life. Consequently, Gökalp rejects the identification of Islam with a particular ethnic culture and advocates a religious understanding compatible with both national identity and social progress.

Legal and political equality forms another major component of Gökalp's modernization project. He maintains that a modern state should guarantee equality between men and women in marriage, divorce, inheritance, occupational opportunities, and political participation. Women's active participation in

public life is viewed as indispensable for national development rather than simply as a matter of personal emancipation.

The study also highlights Gökalp's conception of female intellectuals. According to his vision, educated women are expected to become cultural leaders capable of preserving national identity while guiding society through modernization. Female writers, educators, and public intellectuals contribute not only through their individual achievements but also through their ability to cultivate national consciousness and transmit cultural values. Figures such as Halide Edib Adivar exemplify the realization of this intellectual ideal by combining commitment to national culture with active participation in literature, education, and public life.

Overall, the findings demonstrate that Gökalp developed a multidimensional understanding of women encompassing education, family, politics, law, culture, religion, and national identity. Women are positioned simultaneously as educators, cultural transmitters, citizens, political actors, and intellectual leaders whose contributions are indispensable to the survival and advancement of the nation.

In conclusion, Gökalp's conception of women should be interpreted as a comprehensive sociological project rather than a limited discussion of women's rights. By grounding gender equality within Turkish historical experience while simultaneously advocating educational, legal, and political reforms, he established a framework that connected national identity, cultural continuity, and modernization.

Giriş

Bir toplumun varlığını sürdürmesi, gelişmesi ve geleceğe güvenle taşınması, kadından bağımsız düşünülemez. Her toplumda kadına farklı roller yüklenmiş olsa da Türk tarihinde kadın, sadece aile kurumunun bir parçası olarak değil sosyal, kültürel ve siyasal hayatın da etkin bir unsuru olarak önemli ve saygın bir konuma sahip olmuştur. Kadın, toplumun kültürel değerlerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasında, aile kurumunun korunmasında ve toplumsal yapının sürekliliğinin sağlanmasında temel bir görev üstlenmiştir.

Türk düşünce hayatında kadının toplumdaki yeri ve değeri üzerine en kapsamlı değerlendirmeleri yapan isimlerden biri Ziya Gökalp'tır. Onun kadın konusundaki düşüncelerinin önemini ortaya koyan en dikkat çekici hususlardan biri, Mustafa Kemal Atatürk'ün, Gökalp'ı "fikir babam" olarak nitelendirmesidir. Bu ifade, Gökalp'ın yalnızca kendi dönemini değil, Cumhuriyet'in düşünsel temellerini de etkileyen önemli bir fikir insanı olduğunu göstermektedir. Oysa aynı dönemde birçok toplumda kadın, çoğunlukla yalnızca neslin devamını sağlayan ve aile içindeki rolleriyle tanımlanan bir konumda değerlendirilmektedir. Bu bakımdan Gökalp'ın düşünceleri, döneminin çok ötesinde bir bakış açısını yansıtarak hem kendi çağını hem de geleceği aydınlatan fikirler ortaya koymaktadır.

Ziya Gökalp, bir toplumun ilerlemesinin kadınların eğitimi, bilinçli ve toplumsal hayata aktif biçimde katılan bireyler olarak yetiştirilmesine bağlı olduğunu düşünür ve bu noktada aile-millet bağıntısını kurar: "Aile cemiyetlerin en küçüğü, fakat en canlısıdır. Aile cemiyeti millî cemiyetin temelidir. Aile ne kadar kuvvetli olursa millet de o kadar kudretli olur" (Gökalp, 1965, s. 119). Söz konusu düşüncelerinin devamında Gökalp'a göre aile kurumunun güçlenmesinde kadının rolü belirleyicidir. Aileyi şekillendiren, çocukların ilk eğitimini veren ve toplumsal değerlerin yeni nesillere aktarılmasını sağlayan en önemli figür kadındır. Bu nedenle kadınların eğitimi ve bilinçli bireyler olarak yetişmesi, yalnızca aile hayatının değil, toplumsal gelişmenin de temel şartlarından biridir. Gökalp, toplumdaki gerçek ıslahatın kız çocuklarının eğitiminden başlaması gerektiğini vurgulayarak, kadın eğitiminin milletin geleceği açısından hayati bir öneme sahip olduğunu ifade etmektedir (Gökalp, 1965, s. 119). Bununla birlikte Gökalp, kadınların yalnızca aile içerisinde değil, toplumun kültürel ve ahlaki gelişiminde de önemli görevler üstlendiğini düşünmektedir. Toplumun manevi değerlerini yaşatan ve güçlendiren temel dinamik yine kadındır. Bu sebeple kadınların eğitim, kültür ve sosyal hayatta aktif rol almaları, toplumun daha dengeli, güçlü ve sağlıklı bir yapıya kavuşmasına katkı sağlayacaktır.

Türk tarihi incelendiğinde de kadının toplum içindeki yerinin yalnızca aile ile sınırlı olmadığı açıkça görülmektedir. Kadınlar tarih boyunca sosyal, kültürel, ekonomik ve düşünsel alanlarda önemli görevler üstlenmiş; gerektiğinde devlet yönetiminde söz sahibi olmuş, gerektiğinde ise toplumun birlik ve beraberliğinin korunmasına katkı sağlamışlardır. Bu tarihî miras, Türk toplumunda kadına verilen değerin köklü bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir.

Bütün bu sözü edilenlerden hareketle bakılacak olduğunda, Ziya Gökalp'ın kadına ilişkin anlayışı, yalnızca kendi döneminin toplumsal meselelerine çözüm arayan bir yaklaşım değil, günümüzde de geçerliliğini koruyan bir toplumsal gelişim modeli niteliğindedir. Ona göre güçlü bir milletin temeli güçlü bir aileye, güçlü bir aile ise eğitimi, bilinçli ve toplumsal sorumluluk sahibi kadınlara dayanmaktadır. Bu nedenle Gökalp'ın kadın ve aile üzerine geliştirdiği düşünceler, geçmişten alınan dersleri geleceğe taşıyan, toplumsal kalkınmaya yön veren önemli fikirler olarak oldukça dikkat çekicidir.

1. Ziya Gökalp'ın Hayatından Hareketle Kadın Düşüncesinin Fikrî Temelleri

Ziya Gökalp'ın düşünce dünyasını ve özellikle de kadına ilişkin bakış açısını sağlıklı biçimde değerlendirebilmek için, öncelikle onun yetiştiği çevreyi ve fikrî teşekkül sürecini dikkate

almak gerekmektedir. Nitekim Gökâlp'in düşünce dünyası, yalnızca teorik okumaların değil, aynı zamanda yaşadığı tarihsel kırılmaların ve şahsî tecrübelerinin de bir ürünüdür.

23 Mart 1876'da Diyarbakır'da dünyaya gelen Gökâlp'in asıl adı Mehmed Ziya'dır. XVII. yüzyılda Diyarbakır'a yerleşen Hacı Ali Ağa soyuna mensup olan aile, şehirde "Müftüzadeler" olarak tanınmıştır. Babası Tefvîk Efendi ve annesi Zeliha Hanım'ın kültürel bakımdan donanımlı bir aile ortamı sunmaları, Gökâlp'in erken yaşlardan itibaren ilim ve fikirle temas kurmasını sağlamıştır. Özellikle babasının hem resmî görevleri hem de vilâyet gazetesindeki yazı faaliyetleri, onun entelektüel yöneliminde belirleyici olmuştur.

23 Mart 1876'da Diyarbakır'da doğdu. Asıl adı Mehmed Ziya'dır. Bilinen en eski cedit, Diyarbakır'ın kuzeydoğusundaki Çermik sancağı eşrafından olup XVIII. yüzyıl ortalarında Diyarbakır'a yerleşmiş olan Hacı Ali Ağa'dır. Gökâlp'in babası, Diyarbakır vilâyet evrak müdürlüğü ve nüfus nâzırlığında bulunan Tefvîk Efendi, annesi Diyarbakırlı Piriççizâdeler'den Zeliha Hanım'dır. Tefvîk Efendi'nin dedesi Hacı Hüseyin Sâbir'in Diyarbakır'da müftülük görevinde bulunmasından dolayı aile Müftüzâdeler diye anılmıştır (Okay, 1996, s. 124-128).

Ziya Gökâlp'in İstanbul'da öğrenim görme isteğinin aile tarafından reddedilmesi, genç yaşta yaşadığı psikolojik problemlerle birleşmiş, bu süreç intihar teşebbüsüyle sonuçlanmıştır. "İstanbul'da devam etmek düşüncesiyle tasdiknâme aldı (1894). Aile büyüklerinin İstanbul'a gitmesini engellemeleri diğer ruhî sıkıntılarına eklenince başına bir kurşun sıkarak intihar teşebbüsünde bulundu" (Okay, 1996, s. 124-128). Ancak bu kırılma, aynı zamanda yeni çevrelerle temas etmesine ve düşünce dünyasında farklı yönelimler geliştirmesine zemin hazırlamıştır. 1895 yılında Mülkiye Baytar Mekteb-i Âlisi'ne kaydolmuş, 1898'de aldığı hapis cezası sebebiyle öğrenimini tamamlayamadan Diyarbakır'a dönmek zorunda kalmıştır. Bu dönemde evlenmiş, çeşitli memuriyetlerde bulunmuş ve öğretmenlik yapmıştır.

1908'de İttihat ve Terakki'nin Diyarbakır şubesini kurarak siyasi faaliyetlere katılmış, 1911 yılında sosyoloji dersleri vermeye başlamıştır. Böylece hem siyasi hem de ilmî alanda aktif bir konum edinmiştir. I. Dünya Savaşı sonrasında Malta'ya sürgün edilmesi, onun hayatında önemli bir dönemeci teşkil etmiştir. Malta sürgünü, Gökâlp'in fikrî derinleşme sürecinde mühim bir safha olarak değerlendirilebilir. Ailesinden uzak kaldığı bu dönemde kaleme aldığı mektuplar, onun yalnızca milliyetçi ve sosyolog kimliğini değil, aynı zamanda aileye, eğitime ve özellikle kız çocuklarının yetiştirilmesine verdiği önemi de ortaya koymaktadır. Kadının eğitilmiş ve bilinçli olmasını toplumun ilerlemesinin temel şartlarından biri olarak görmesi, kadın-erkek eşitliğini toplumsal gelişmişliğin ölçütlerinden sayması, onun kadına dair yaklaşımının ideolojik çerçevesini oluşturmaktadır.

Gökâlp'in fikrî teşekkülünde aile çevresi kadar okuduğu eserler ve temas ettiği kişiler de belirleyici olmuştur. Medrese kültürüyle yetişmiş amcası aracılığıyla İslâm düşüncesinin klasik metinleriyle tanışmış, idâdî yıllarında hem İslâm filozoflarını hem de Batı düşünürlerini okumuştur. Abdullah Cevdet ve Yorgi Efendi gibi isimlerle kurduğu temas, pozitivist ve materyalist fikirlerle tanışmasına yol açmış, bu durum onda derin bir fikrî sorgulama süreci başlatmıştır. Hapishane yıllarında Kur'ân-ı Kerîm'e yönelmesi ise bu sorgulamanın farklı bir istikamette dengelenmesine katkı sağlamıştır. Selânik'te Genç Kalemler çevresinde yürüttüğü yazı faaliyetleri ve "yeni lisan" hareketine verdiği destek, onun kültür ve dil meselesini millî kimlik inşasının temel unsurları olarak gördüğünü göstermektedir.

Ziya Gökâlp, bir fikir adamı olmanın ötesinde siyasî ve ilmî faaliyetleriyle modern Türk düşüncesinin kurucu isimlerinden biridir. Onun hayatı ile fikirleri arasındaki sıkı ilişki dikkate alındığında, özellikle kadına ve eğitime dair görüşlerinin, sadece bir tercihten ziyade toplumsal dönüşüm projesinin parçası olarak şekillendiği görülmektedir. Bu yönüyle Gökâlp, hem yaşadığı dönemin hem de sonraki kuşakların düşünce dünyasında kalıcı etkiler bırakan eserleriyle önemli bir yere sahiptir.

2. Eski Türk Devlet ve Toplum Geleneğinde Kadının Konumu

Eski Türk toplumunda kadın, aile hayatıyla sınırlı bir konuma sahip olmayıp sosyal, siyasal ve askerî hayatın önemli bir öznesi olarak kabul edilmiştir. Ziya Gökalp’a göre Türk kültürünün en belirgin özelliklerinden biri, kadın ile erkeğin toplum içerisindeki görev ve sorumluluklarını birbirini tamamlayan bir anlayış çerçevesinde paylaşmasıdır. Bu nedenle eski Türklerde kadın, yalnızca eş ve anne kimliğinin ötesine geçerek devlet yönetimine, toplumsal hayata ve gerektiğinde askerî faaliyetlere katılan etkin bir birey olarak değerlendirilmiştir.

Gökalp’a göre eski Türk kadınları cesaretleri, mücadeleci kişilikleri ve savaşçı özellikleriyle ön plana çıkmaktadır. Ona göre Türk kadınları, gerektiğinde erkeklerle birlikte savaşlara katılabilecek bilgi ve beceriye sahiptir. Bu düşüncesini şu sözlerle ifade etmektedir: “Eski Türklerde kadınlar umumen amazon idiler. Cündilik, silahşörlük ve kahramanlık Türk erkeklerinde olduğu kadar Türk kadınlarında da bulunmaktaydı” (Gökalp, 2017, s. 148). Gökalp’ın bu değerlendirmesi, kadının eski Türk toplumunda güç, cesaret ve fedakârlık gibi niteliklerle özdeşleştirildiğini ve toplumsal yaşamın her alanında aktif rol üstlendiğini göstermektedir.

Kadının toplumdaki etkinliği yalnızca askerî alanla sınırlı kalmamıştır. Gökalp’a göre eski Türklerde kadınlar hükümdarlık, valilik, kale muhafızlığı ve elçilik gibi devlet görevlerini de üstlenebilmekteydi. Bu durum, kadının siyasi ve idari hayatta da söz sahibi olduğunu göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Kadının devlet yönetiminde üstlendiği bu görevler, eski Türk toplumunda liyakat anlayışının hâkim olduğunu, cinsiyet ayrımından ziyade bireyin sahip olduğu yetkinlik ve sorumluluk bilinciyle değerlendirildiğini ortaya koymaktadır.

Aile yapısı üzerine bir değerlendirme yapıldığında kadın ile erkeğin birbirine yakın hak ve sorumluluklara sahip olduğu görülmektedir. Gökalp’a göre ev, yalnızca erkeğin mülkiyetinde bulunan bir alan değildir, daha ötesi, karı ve kocanın ortak yaşamını ve ortak mülkiyetini temsil eden bir yaşam alanıdır. Çocuklar üzerindeki velayet hakkı da yalnızca babaya ait olmayıp anne ile baba tarafından birlikte kullanılmaktadır. Bu anlayış, eski Türk ailesinde kadının hukuki ve toplumsal statüsünün ne derece güçlü olduğuna işaret etmektedir.

Gökalp ayrıca eski Türk toplumunda kadına gösterilen saygının sosyal hayatın temel ilkelerinden biri olduğunu düşünmektedir. Kadın, yalnızca aile içinde değil, toplumun bütün kademelerinde saygın bir konuma sahip olmuş, sahip olduğu haklar ve üstlendiği sorumluluklarla toplumsal düzenin vazgeçilmez unsurlarından biri hâline gelmiştir. Bu nedenle Gökalp, eski Türk toplumundaki kadın anlayışını Türk milletinin tarihsel karakterini yansıtan önemli özelliklerden biri olarak değerlendirmekte ve modern Türk toplumunun inşasında bu tarihî mirasın yeniden hatırlanması gerektiğini savunmaktadır.

3. Türk Devlet Geleneğinde Kadının Siyasal Temsili

Eski Türk toplumunda kadının toplumsal statüsünü ortaya koyan en önemli göstergelerden biri, devlet yönetiminde üstlendiği etkin roldür. Ziya Gökalp’a göre Türk devlet geleneğinde siyasal otorite yalnızca hakanın şahsında toplanmamış, hatun da devlet idaresinin ayrılmaz bir unsuru olarak kabul edilmiştir. Bu durum, eski Türk devlet anlayışında kadın ile erkeğin birbirini tamamlayan ve ortak sorumluluk üstlenen bir yönetim anlayışı içerisinde yer aldığını göstermektedir.

Gökalp’ın ifade ettiğine göre eski Türklerde “velâyet-i âmme”, yalnızca hakanın değil, hatunun da ortak otoritesini temsil etmektedir. Bu sebeple devlet adına yayımlanan emirlerin meşruiyet kazanabilmesi için yalnızca hakanın adının yer alması yeterli görülmez, hatunun adı da mutlaka emirnamede bulunur. Gökalp bu hususu şu sözlerle dile getirmektedir: “Bir emirname yazıldığı zaman yalnız ‘Hakan emrediyor ki’ ibaresi yeterli olmazdı; mutlaka ‘Hakan ve Hatun emrediyor ki’ şeklinde olması gerekirdi” (Gökalp, 2017, s. 147).

Hatunun devlet yönetimindeki konumu yalnızca iç idare ile sınırlı kalmamış, dış siyasette de belirleyici bir nitelik taşımıştır. Yabancı elçiler hakanın huzuruna tek başına kabul edilmemiş, diplomatik görüşmeler hakan ile hatunun birlikte bulunduğu ortamda gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında şölenler, kurultaylar, dinî törenler ile savaş ve barış kararlarının alındığı meclislerde de hatun devletin asli temsilcilerinden biri olarak yer almıştır. Dolayısıyla hatun, yalnızca hükümdarın eşi olarak değil, devlet yönetiminde söz sahibi olan ve siyasi otoriteyi hakanla birlikte temsil eden bir devlet görevlisi niteliği taşımaktadır.

Bütün bu uygulamalar, eski Türk devlet geleneğinde kadının aile kurumunun yanı sıra siyasal hayatın da vazgeçilmez bir unsuru olduğunu ortaya koymaktadır. Gökalp, bu tarihî mirası Türk toplumunun temel özelliklerinden biri olarak değerlendirmekte ve kadının devlet yönetimindeki etkin konumunun Türk kültüründe kadın-erkek iş birliğinin en önemli göstergelerinden biri olduğunu vurgulamaktadır.

4. Millî Kültür, Din ve Kadın: Ziya Gökalp'ın Yaklaşımı

Ziya Gökalp, Türk kültürünün korunması, gelişmesi ve gelecek nesillere aktarılmasında kadına büyük bir sorumluluk yüklemektedir. Ona göre kadın, milletin kültürel hafızasını taşıyan ve geçmişten devraldığı değerleri gelecek kuşaklara aktaran temel figürdür. Millî kültürün sürekliliği, aile içerisinde verilen eğitim ve terbiyenin niteliğine bağlıdır; bu nedenle kadın, yalnızca çocuk yetiştiren bir anne değil, aynı zamanda millî kimliği şekillendiren ve yaşatan bir kültür taşıyıcısıdır.

Gökalp'ın kadın konusundaki düşüncelerinin şekillenmesinde İslam anlayışı önemli bir yere sahiptir. Ona göre İslam'ın özünü yaşamak ile Arap toplumunun tarihsel ve kültürel geleneklerini benimsemek aynı şey değildir. Gökalp, İslam dininin evrensel ilkeleri ile belirli bir milletin örf ve adetlerinin birbirinden ayrılması gerektiğini savunur. Bu bağlamda kadının toplumsal hayattan uzaklaştırılmasını dinî bir zorunluluk olarak değil, tarihsel ve kültürel bir uygulama olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla İslam'ın özünde kadın ile erkeğin toplum hayatında birlikte sorumluluk üstlenebileceğini ileri sürmektedir (Gökalp, 1981, s. 60-85).

Bu düşüncesini destekleyen tarihî örnekler de bulunmaktadır. Hz. Hatice'nin İslam'ın ilk yıllarında ticaret hayatında önemli bir yere sahip olması ve dönemin saygın tüccarları arasında gösterilmesi, kadının ekonomik hayatta etkin rol alabildiğinin önemli bir göstergesidir. Benzer şekilde Hz. Âişe, hem Hz. Muhammed'in sağlığında hem de vefatından sonra İslam'ın öğretilmesinde, hadislerin rivayet edilmesinde ve dinî ilimlerin aktarılmasında büyük katkılar sağlamıştır. Gökalp, bu örneklerden hareketle İslam'ın herhangi bir milletin kültürüyle özdeşleştirilemeyeceğini, dinin evrensel bir karakter taşıdığını savunmaktadır. Bu nedenle Araplaşmaya karşı çıkarak Müslümanlığın özünün yaşanmasını esas almakta, din ile kültürün birbirine karıştırılmaması gerektiğini vurgulamaktadır.

Gökalp, Türk kültürünü zaman zaman bir halıya benzetir, zaman zaman ise bir rengin Türk tarihinde bıraktığı ize dikkat çeker. Nasıl ki bir halının değeri, onu meydana getiren motiflerin uyumu ve renklerin bütünlüğüyle ortaya çıkıyorsa, Türk kültürü de tarih boyunca farklı unsurların millî kimlik etrafında birleşmesiyle şekillenmiştir. Bu bütünlük içerisinde kadın, kültürün, eğitimin ve millî varlığın devamlılığını sağlayan en temel taşıyıcılardan biri olarak görülmektedir.

5. Türk Soy ve Hanedan Anlayışında Kadının Belirleyici Rolü

Eski Türk toplumunda kadının sahip olduğu değeri ortaya koyan önemli göstergelerden biri de soy ve asalet anlayışıdır. Ziya Gökalp'a göre Türklerde soyluluk yalnızca baba üzerinden belirlenen tek taraflı bir nesep anlayışına dayanmamaktadır. Aksine, bir kişinin toplumsal itibarı ve asil kabul edilmesi hem baba hem de anne tarafından gelen soyun niteliğiyle değerlendirilmektedir. Bu durum, eski Türk toplumunda kadının soyun devamlılığı ve meşruiyetinin sağlanmasında da belirleyici bir konuma sahip olduğunu göstermektedir.

Dolayısıyla eski Türk toplumunda soyun korunması ve hanedanın devamlılığı, anne ve babanın eşit derecede soylu bir aileye mensup olmasına bağlı kabul edilmiştir. Bu anlayış devlet yönetiminde de açık biçimde görülmektedir. Bir şehzadenin hakan olabilmesi için yalnızca baba tarafından hanedan soyuna mensup olması yeterli sayılmamış, aynı zamanda annesinin de hanedan soyundan gelmesi şart koşulmuştur. Gökalp'a göre bir şehzadenin hükümdarlığa layık görülebilmesi için hem 'tekin' hem de 'inal' olması gerekmektedir (Gökalp, 2017, s. 144). Gökalp, bu uygulamayı Türk toplumunda kadına verilen değerin en somut göstergelerinden biri olarak değerlendirmektedir. Çünkü annenin mensup olduğu soy, yalnızca aile içindeki statüyü değil, devlet yönetiminde söz sahibi olacak kişilerin meşruiyetini de doğrudan etkilemektedir. Böylece kadın, hanedanın devamlılığını sağlayan pasif bir unsur olmaktan öte, devletin siyasi ve hukuki meşruiyetinin oluşmasında etkin rol üstlenen temel bir aktör hâline gelmektedir. Gökalp'ın bu değerlendirmesi, eski Türk toplumunda kadın ile erkeğin birbirini tamamlayan iki unsur olarak görüldüğünü ve aile ile devlet düzeninin her iki soyun ortak katkısı üzerine inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Türklerdeki soy anlayışı, kadının toplumsal konumunu güçlendiren ve ona yalnızca aile içinde değil, devletin devamlılığı açısından da vazgeçilmez bir değer atfeden özgün bir anlayışı yansıtmaktadır.

6. Ziya Gökalp'ın Modernleşme Düşüncesinde Kadın Hakları ve Toplumsal Eşitlik

“Sosyolojik düşüncelerinin temeline yerleştirdiği Durkheim Sosyolojisi'nden; toplumsal yaşamı yönlendiren değer ve ülkü, birey ve toplum, ulus, kültür ve uygarlık, halk ve seçkinler ve toplumsal evrim gibi kavramları alarak Türk toplumunun meselelerini çözümlemek amacıyla faydalanmış” (Karakaş, 2008, s. 448) olan Gökalp'ın düşüncesinde modern Türk toplumunun inşasında kadın hakları merkezî bir konuma sahiptir. Ona göre modern devlet anlayışının temel ilkelerinden biri eşitliktir ve bu eşitlik, kadın ile erkek arasındaki hukuki ilişkileri de kapsamalıdır.

Gökalp, modern aile yapısının oluşturulmasını hukuk alanındaki en önemli hedeflerden biri olarak görmektedir. Bu doğrultuda nikâh, boşanma, miras, meslek seçimi ve siyasal haklar bakımından kadın ile erkeğin eşit haklara sahip olması gerektiğini savunmaktadır. Bu görüşünü şu sözlerle ifade etmektedir: “Asrî devletteki müsavat umdesi, erkekle kadının nikâhta, talakta, mirasta, meslekî ve siyasî haklarda müsavî olmasını istilzam eder” (Gökalp, 2017, s. 157). Bu anlayış doğrultusunda seçim kanunlarının ve aile hukukunun da kadın ile erkek arasındaki eşitliği esas alacak şekilde düzenlenmesi gerektiğini ileri sürmektedir.

Gökalp'ın modernleşme anlayışı, Batı'yı taklit etmeye dayalı bir değişim modeli değildir. Aksine o, modernleşmeyi milletin kendi kültürel değerlerini koruyarak sürekli gelişmesi ve çağın gereklerine uyum sağlaması şeklinde değerlendirmektedir. Bu nedenle Batı medeniyetinde ortaya çıkan her yeniliğin sorgusuz sualsiz benimsenmesine karşı çıkmakta yalnızca Türk toplumunun ihtiyaçlarına ve millî menfaatlerine hizmet eden bilimsel, hukuki ve teknik gelişmelerin alınmasını savunmaktadır. Nitekim Gökalp'ın “Hars” ile “Medeniyet” arasında yaptığı ayırım da bu düşüncenin temelini oluşturmaktadır. Ona göre millî kültür (hars) korunmalı, buna karşılık evrensel nitelik taşıyan medeniyet unsurları toplumun gelişmesine katkı sağlayacak ölçüde benimsenmelidir.

Bu çerçevede kadın, Gökalp'ın tasavvur ettiği modern Türk toplumunda eğitim, ekonomi, siyaset, kültür ve sosyal hayatın her alanında aktif rol üstlenen bir bireydir. Kadının toplumsal hayata katılımı yalnızca bireysel bir hak olarak değil, milletin ilerlemesi ve çağdaşlaşmasının da temel şartlarından biri olarak görülmektedir. Gökalp'a göre güçlü bir toplum, ancak eğitilmiş, bilinçli ve üretken kadınların yetiştirdiği nesiller sayesinde varlığını sürdürebilir.

Gökalp'ın eserleri ve fikir dünyası incelendiğinde, onun hedeflediği toplum modelinde kadının hem millî kimliğin taşıyıcısı hem de modernleşmenin öncü aktörlerinden biri olduğu görülmektedir. Bu yönüyle Gökalp'ın kadın anlayışı, gelenek ile modernliği karşı karşıya getirmez. Millî değerleri koruyarak çağdaşlaşmayı amaçlayan bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

Dolayısıyla onun modernleşme düşüncesinde kadın, yalnızca hukuki haklara sahip bir birey değildir. Aynı zamanda bilgisi, üretkenliği ve toplumsal sorumluluğuyla ülkesini temsil eden, millî kültürü gelecek nesillere aktaran ve devletin gelişimine katkı sağlayan temel unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Bu bakımdan Gökalp'ın kadın anlayışı, günümüzde de millî kimlik ile çağdaşlaşmayı birlikte değerlendiren bir yaklaşım olarak önemini korumaktadır. Onun hedeflediği modern toplum modeli, kültürel köklerinden kopmadan ilerleyen; kadın ve erkeğin eşit sorumluluk bilinciyle ülkenin gelişmesine katkıda bulunduğu bir toplum idealine dayanmaktadır.

7. Millî Kimliğin İnşasında Kadın Aydınların İşlevi

Ziya Gökalp'ın düşünce sisteminde kadın aydınlar, modern Türk toplumunun oluşumunda önemli bir işlev üstlenmektedir. Gökalp'a göre bir milletin çağdaşlaşması yalnızca siyasal ve hukuki düzenlemelerle gerçekleştirilemez; bu süreç aynı zamanda eğitim, kültür ve düşünce hayatındaki gelişmelerle desteklenmelidir. Bu nedenle kadınların eğitim görmesi, fikrî üretimde bulunması ve toplumsal hayata aktif olarak katılması, modernleşmenin vazgeçilmez şartlarından biri olarak değerlendirilmektedir.

Gökalp'ın 'hars' ve 'medeniyet' ayrımı, kadın aydınlardan beklentisini de açıklamaktadır. Ona göre Batı medeniyetinin bilimsel ve teknik kazanımları alınmalı, ancak bu süreçte millî kültür ve manevi değerler korunmalıdır. Bu nedenle kadın aydınlar, Türk kültürünü özümseyen, millî değerleri çağın gerekleriyle bağdaştıran ve topluma rehberlik eden öncü şahsiyetler olmalıdır. Hülya Argunşah'ın dikkat çektiği üzere; "Gökalp'a göre kendini yapan öz kültürün korunduğu, medenî ve gelişmiş bir vatanda yaşamak bütün Türk insanının ülküsüdür. Bu ülkünün gerçekleştirilmesi yolundaki çalışmada kadın ve erkek milletin bütün fertleri görevlidirler" (Argunşah, 2010, s. 13-14). Bu bağlamda kadının eğitim ve fikir hayatındaki etkinliği, Gökalp'ın modernleşme anlayışının en önemli unsurlarından biridir.

Bu düşünceler doğrultusunda II. Meşrutiyet ve Millî Mücadele döneminde yetişen kadın yazarlar ve eğitimciler, Gökalp'ın tasavvur ettiği kadın tipinin toplumsal hayattaki yansımaları olarak değerlendirilebilir. Özellikle Halide Edip Adıvar gibi dönemin öncü kadınları, kaleme aldıkları eserler ve yürüttükleri toplumsal faaliyetlerle kadınların yalnızca aile içerisinde değil, düşünce, edebiyat ve kamuoyu oluşturma süreçlerinde de etkin rol üstlenebileceğini göstermişlerdir. Halide Edip gibi örnekler, Gökalp'ın kadının eğitilmiş, üretken ve millî değerlere bağlı olması gerektiği yönündeki düşüncelerini toplumsal hayatta somutlaştıran önemli kadın aydınlar olarak değerlendirilebilir. Nitekim İnci Enginün bu duruma ilişkin şu değerlendirmeyi yapar:

Gökalp'ın formüller halinde ifade ettiği görüşler Halide Edib'in romanlarında adeta hayat bulur. Gökalp'ın 'bir medeniyet, ancak millî bir harsa aşılırsa ahenkdar bir vahdet halini alabilir.' cümlesi ve bu fikrine bir örnek olarak gösterdiği İngiliz hars ve medeniyeti Halide Edib tarafından ilk eserlerinden başlayarak işlenmiş bir temdir. Halide Edib'in ideal olarak takdim ettiği kahramanların hiç biri kendi harsından kopmamış, kökleri olan varlıklardır (Enginün, 2004, s. 98).

Gökalp'ın idealindeki kadın aydın, yalnızca eser veren bir yazar ya da eğitimci değildir. O, aynı zamanda topluma yön veren, millî bilinç oluşturan, kültürel değerlerin korunmasına katkı sağlayan ve çağın ihtiyaçlarını doğru okuyarak toplumsal gelişime öncülük eden bir fikir insanıdır. Bu yönüyle kadın aydın, bireysel başarılarıyla öne çıkan bir entelektüel olmanın ötesinde, toplumun ortak hafızasını canlı tutan ve millî kimliğin gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayan önemli bir aktördür. Gökalp, özellikle kadınları Türklük bilincinin oluşturulmasında birinci derecede sorumlu görür. Bu çerçevede kadın aydınlar, Gökalp'ın tasavvur ettiği modern Türk toplumunda yalnızca kadın haklarının savunucuları olarak yer almaz. Eğitim, kültür, edebiyat ve basın yoluyla toplumsal dönüşümün öncüleri olarak kabul edilmektedir. Onların ortaya koyduğu fikrî üretim, milletin kültürel gelişimine katkı sağlarken, kadınların toplumsal

hayatta daha görünür ve etkin bir konuma ulaşmasına da zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla Gökalp'ın kadın aydın anlayışı, bireysel özgürlük ile toplumsal sorumluluğu bir arada ele alan, millî kültürü koruyarak çağdaşlaşmayı hedefleyen düşünce sisteminin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Sonuç

Çalışmada ulaşılan bulgular, Ziya Gökalp'ın kadın hakları ve kadın-erkek eşitliğine ilişkin görüşlerini Batı merkezli bir taklit anlayışı üzerine değil, eski Türk devlet ve toplum geleneğinden beslenen tarihsel bir temele dayandığını göstermektedir. Eski Türklerde kadının devlet yönetiminde, toplumsal yaşamda ve aile yapısında sahip olduğu konumu tarihsel bir referans olarak değerlendiren Gökalp, kadın-erkek eşitliğinin Türk kültürüne yabancı bir düşünce olmadığını, aksine Türk toplumsal yapısının köklü değerlerinden biri olduğunu ileri sürmektedir. Bu bakımdan onun modernleşme anlayışı, millî kültürün korunması ile çağdaşlaşmanın birlikte yürütülebileceği düşüncesi üzerine kurulmuştur.

Çalışma boyunca incelenen devlet yönetimi, aile yapısı, soy anlayışı, eğitim, hukuk ve kadın aydınların toplumsal rolüne ilişkin değerlendirmeler, Gökalp'ın kadın meselesini tek boyutlu bir konu olarak ele almadığını göstermektedir. Gökalp'ın kadın tasavvurunda eğitim merkezi bir yere sahiptir. Kadının eğitimi bireysel gelişimin yanı sıra aile kurumunun güçlenmesinin, millî kimliğin korunmasının ve toplumsal kalkınmanın temel şartı olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle kadın, yeni nesillerin ilk eğiticisi olması yanında kültürel belleğin, ahlaki değerlerin ve millî bilincin kuşaklar arasında aktarılmasını sağlayan başlıca taşıyıcı olarak görülmektedir. Bununla birlikte Gökalp, kadınların hukuk, çalışma hayatı ve siyasal alanda erkeklerle eşit haklara sahip olmalarını modern devlet anlayışının doğal bir gereği olarak kabul etmekte; toplumsal ilerlemenin kadınların kamusal hayata etkin katılımıyla mümkün olacağını savunmaktadır.

Sonuç olarak Ziya Gökalp'ın kadın anlayışı, gelenek ile modernliği karşı karşıya getiren bir yaklaşımı taşımaz. Tam aksine tarihsel mirası çağın ihtiyaçları doğrultusunda yeniden yorumlayan bütüncül bir düşünce sistemini ortaya koymaktadır. Onun kadına ilişkin görüşleri, yalnızca II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet'in kuruluş döneminin toplumsal dönüşümünü aydınlatmaz, Türk modernleşme düşüncesinin fikrî temellerini değerlendirmek bakımından da önemli bir referans niteliği taşımaktadır. Gökalp, kadını aile kurumunun vazgeçilmez bir parçası olarak görmekle birlikte, onu aynı zamanda millî kültürün taşıyıcısı, toplumsal dayanışmanın kurucu aktörü ve modern Türk toplumunun inşasında belirleyici bir özne olarak konumlandırmaktadır. Bu bağlamda Gökalp'ın kadın düşüncesi, millî kimlik, kültürel süreklilik ve toplumsal gelişme arasındaki ilişkiyi açıklayan temel yaklaşımlardan biri olmayı sürdürmekte; kadın meselesinin Türk düşünce tarihindeki kuramsal ve tarihsel arka planını anlamaya yönelik çalışmalara önemli katkılar sunmaktadır.

Kaynakça

- Argunşah, H. (2010). Millî kimlik oluşturmada edebiyatın rolü ve Ziya Gökalp. *Türk kimliğinin yeniden inşası bağlamında Ziya Gökalp* (ss. 123-153). Kesit Yayınları.
- Enginün, İ. (2004). Ziya Gökalp ve Halide Edib Adıvar. *Yeni Türk edebiyatı araştırmaları* (ss. 77-86). Dergâh Yayınları.
- Gökalp, Z. (1965). *Ziya Gökalp külliyyatı II: Limni ve Malta mektupları*. F. A. Tansel (Haz.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gökalp, Z. (1981). *Makaleler VIII: Yeni Türkiye'nin hedefleri: Kadın, aile ve din üzerine makaleler*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (2017). *Türkçülüğün esasları*. Ötüken Neşriyat.

- Karakaş, M. (2008). Ziya Gökalp'e yeniden bakmak: Literatür ve yeniden değerlendirme. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6(11), 435-476.
- Okay, M. O. (1996). Ziya Gökalp. *TDV İslâm ansiklopedisi* içinde (C. 14, ss. 124-128). Türkiye Diyanet Vakfı.

Beyanlar / Statements

Finansman Beyanı	Bu çalışma, TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında desteklenmiştir.
Funding Statement	<i>This research was supported under the TUBITAK 2209-A University Students Research Projects Support Program.</i>
Çıkar Çatışması Beyanı	Yazar; bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayımlanmasıyla ilgili olarak herhangi bir muhtemel çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.
Declaration of Interests	<i>The author declares that there is no conflict of interest regarding the research, authorship, and/or publication of this article.</i>
Yazar Katkıları	Bu makale tek yazarlıdır. Kavramlaştırma, metodoloji, araştırma, yazım ve düzenleme süreçlerinin tamamı yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.
Author Contributions	<i>This is a single-authored article. Conceptualization, methodology, investigation, writing and editing were all carried out by the author.</i>
Etik Kurul Onayı	Bu çalışma, birincil veri toplama (anket, görüşme, deney vb.) içermediğinden etik kurul onayı gerektirmemektedir.
Ethics Approval	<i>This study did not involve primary data collection (surveys, interviews, experiments, etc.) and therefore did not require ethics committee approval.</i>
Yapay Zekâ Kullanım Beyanı	Yazar; bu çalışmanın hiçbir aşamasında üretken yapay zekâ araçlarından yararlanmadığını beyan eder. Metnin tamamı yazar tarafından üretilmiş olup çalışmanın içeriğine ilişkin bilimsel ve etik sorumluluk bütünüyle yazara aittir.
Artificial Intelligence Usage Statement	<i>The author declares that no generative artificial intelligence tools were used at any stage of this study. The entire text was produced by the author, who bears full scientific and ethical responsibility for the content of the work.</i>